

Handläggare
Lisa Sarban
Telefon: 08-508 31552
Anna Rygård
Telefon: 08-508 31973**Till**
Kulturnämnden
2019-09-24

Detaljplan för del av Norra Djurgårds- staden – Gasverket Östra (del av Hjorthagen 1:3) i stadsdelen Hjorthagen, S-Dp 2014-12741. Svar på remiss från stadsbyggnadskontoret

Förslag till beslut

Kulturförvaltningen föreslår att kulturnämnden beslutar:

1. att godkänna och överlämna kulturförvaltningens tjänsteutlåtande till stadsbyggnadskontoret som svar på remissen
2. att förklara beslutet omedelbart justerat

Robert Olsson
KulturdirektörPatrik Liljegren
Chef kulturstrategiska staben

Sammanfattning

Stadsbyggnadskontoret har upprättat ett förslag till detaljplan som innebär bevarande av fem gasverksbyggnader och rivning av marketenteriet, södra luftledningsstråket samt spaltgasverket. Förslaget innebär vidare komplettering med nya byggnader. Bebyggelsen föreslås inrymma centrum- och kontorsverksamhet, en park samt cirka 300 bostäder.

Gasverket i Hjorthagen är ett kulturhistoriskt värdefullt industriområde som saknar motstycke i Sverige. Kulturförvaltningen ser positivt på att området öppnas upp för allmänheten samt att kulturhistoriska värden i byggnaderna och utemiljön skyddas genom planbestämmelser. De föreslagna nybyggnadernas höjd dominerar dock kraftigt över de befintliga gasverksbyggnaderna, vilka borde framstå som områdets huvudnummer. Vidare innebär rivningen av den för området så viktiga marketenteribyggningen att berättelsen om omsorgen om de anställda på gasverket försvinner. Kulturförvaltningen bedömer att balansen mellan skydd för byggnadernas

kulturhistoriska värden i förhållande till tillåtelse till förändringar för nya verksamhetskrav i stora drag är väl avvägd i planbestämmelserna. Men för att uppnå en detaljplan med fungerande och godtagbara skydds- och varsamhetsbestämmelser krävs i vissa delar ytterligare arbete.

För att utbudet i området ska kunna motsvara det lokala stadsdelscentrumets behov och samtidigt fungera som besöksmål krävs enligt kulturförvaltningens mening även realistiska förutsättningar för kulturverksamheter. Här är bedömningen att arbetet inte nått ända fram och kulturförvaltningen föreslår därför att en tydlig process tas fram för att säkerställa stadens ambitioner när det gäller förutsättningar för kulturetableringar av värde för de boende och besökare.

Kulturförvaltningens slutsats är att om Gasverket i framtiden ska kunna motsvara de ambitioner och kvaliteter som stadens satsning på 1890-talet utgjorde, behövs en omarbetning av planen gällande såväl förutsättningar för kulturliv, de nya byggnadernas höjdskala samt antikvariska frågor.

Underlag för beslut

Remiss från stadsbyggnadskontoret: *Inbjudan till samråd om förslag till detaljplan för Del av Norra Djurgårdsstaden – Gasverket Östra (del av Hjorthagen 1:3) i stadsdelen Hjorthagen 1:3*. Remisstiden är förlängd till 2019-09-25.

UTLÅTANDE

Remissen

Ett förslag till detaljplan för del av Norra Djurgårdsstaden har upprättats av stadsbyggnadskontoret. Planförslaget innebär i korthet bevarande samt utveckling av de befintliga, kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna inom Gasverket Östra samt komplettering med ny bebyggelse. I befintlig bebyggelse möjliggörs för centrum- och kontorsändamål och till viss del bostäder, anpassat till byggnadernas kulturhistoriska värden. Ny bebyggelse föreslås inrymma centrum- och kontorsverksamhet, en park samt cirka 300 bostäder.

Vid sidan av själva plankartan och planbeskrivningen har handlingar gällande kulturmiljöfrågor granskats. Hela samrådsmaterialet finns [här](#).

Ärendets beredning

Ärendet har beretts av enheten Kulturmiljö Stadsmuseet vid avdelningen för museer och konst i samråd med kulturstrategiska stabens stadsutvecklingsenhet.

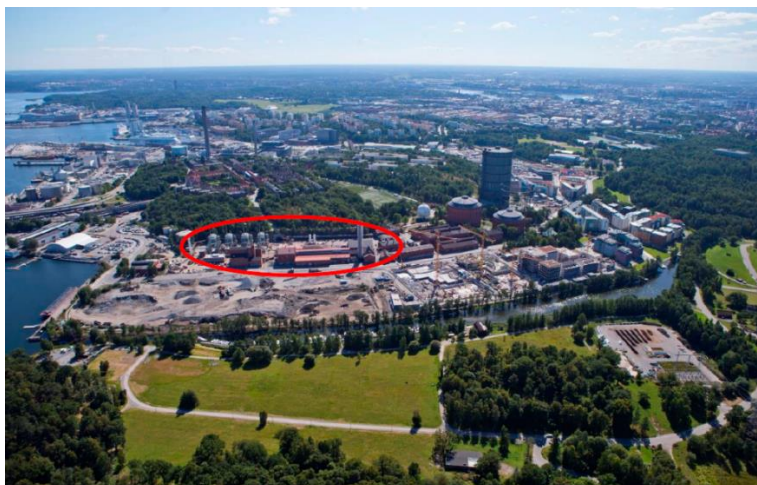
Bakgrund

Staden har sedan planerna för omvandlingen av hela gasverksområdet startade haft höga ambitioner vad gäller att säkerställa ett bevarande av de kulturhistoriska värden som finns i området. Hittills har fyra förslag på detaljplaner, varav tre vunnit laga kraft, tagits fram för området. Ett stort antal utredningar har tagits fram rörande de kulturhistoriska frågorna, bland annat *Antikvarisk förundersökning Gasverket i Värtan* (Nyréns Arkitektkontor, 2010) och *Miljökonsekvensbeskrivning* (Sweco 2008, 2019).

Kulturförvaltningen har med stort engagemang följt och deltagit i planeringen vad gäller de antikvariska frågorna samt kulturverksamhetens förutsättningar i gasverksområdet.

Planförslaget

Stadsbyggnadskontoret har upprättat ett förslag till detaljplan som innebär bevarande och utveckling av fem av de sex befintliga, kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna i Gasverket Östra, samt komplettering med ny bebyggelse. Planförslaget innebär vidare rivning av marketenteriet, södra luftledningsstråket samt spaltgasverket. Kolladan föreslås byggas till. Bebyggelsen föreslås inrymma centrum- och kontorsverksamhet, en park samt cirka 300 bostäder.

Gasverket i Hjorthagen från norr. Ungefärligt planområde inringat med röd linje. Flygbild från 2016. Illustration hämtad från samrådshandlingarna.

Illustration av planförslaget från norr. Befintlig bebyggelse markerade med nummer 19-30 föreslås bevaras. Markententeriet föreslås rivas och ersättas med ny byggnad; nr 15/16. Hus B1-F illustrerar föreslagna nya byggnader placerade på före detta spaltgasverkets plats. Illustration hämtad från samrådshandlingarna.

Historik och kulturhistoriskt värde

Gasverket i Hjorthagen är ett kulturhistoriskt värdefullt område som saknar motstycke i Sverige. Industriområdet var en av Stockholms mest monumentala kommunaltekniska anläggningar och dess samhällshistoriska, arkitekturhistoriska och industrihistoriska värden är mycket höga. Det aktuella planförslaget, Gasverket Östra, omfattar sex befintliga byggnader, spaltgasverket samt ett nordligt och sydligt luftledningsstråk.

Området utgör en del av Gasverkets kärnområde och byggnaderna representerar gasverkets samtliga utbyggnadsfaser. De avlånga byggnadskropparna är karaktäristiskt placerade i östvästlig riktning, vilket på ett pedagogiskt sätt framhåller produktionslinjen, det vill säga förädlingsprocessen från stenkolet som kom in i hamnen till färdig stadsgas som lagrades i gasklockorna. De luftburna ledningsstråken följer samma östvästliga sträckning. Vid sidan av ledningsstråket är den branta bergsskärningen och den yttre miljön i form av till exempel kantsten runt husen viktiga karaktäristiska uttryck som förstärker berättelsen om gasverket och bidrar till hålla samman området.

Hela gasverksområdet är markerat med blått på Stadsmuseets kulturhistoriska klassificeringskarta. Det innebär att området som helhet, inklusive byggnader, produktionsteknisk utrustning och markplanering bedömts ha ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Inom området för Gasverket Östra har två av byggnaderna, marketenteriet (15/16) samt laboratoriet (19) markerats med grönt på kartan, den näst högsta värderingen.

*Utsnitt ur Stadsmuseets kulturhistoriska klassificeringskarta.
Ungefärligt planområde markerat med röd linje.*

Gasverksområdet utgör därutöver en värdekärna i riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården, samt gränsar till Kungliga nationalstadsparken som är av riksintresse på grund av det historiska landskapets natur- och kulturvärden.

Förvaltningens synpunkter

Kulturförvaltningen ser positivt på att området öppnas upp för allmänheten samt att kulturhistoriska värden i byggnaderna och utemiljön skyddas genom planbestämmelser.

Påverkan på kulturmiljö

Planbestämmelser

Det är viktigt att bestämmelserna utformas så att de blir jämförbara med de som fastställts i Gasverkets tidigare delplaner, för att säkerställa att de antikvariska värdena hanteras likartat. Kulturförvaltningen har tidigare uppmärksammat och påpekat det otydliga i att planbestämmelserna har formulerats på olika sätt i

de olika delplanerna, både vad gäller ren formalia, men även vad gäller innehåll. Ett tydligt exempel är bestämmelsen *n2*, för det norra luftledningsstråket. I angränsande detaljplan för Lilla Gasverket, där en del av det norra luftledningsstråket också ingår, står det att ursprungliga material så långt som möjligt ska återanvändas vid återuppförande av luftledningsstråket. Denna skrivning har dock utelämnats i föreliggande planförslag, vilket får till följd att det kan tolkas som att olika delar av luftledningsstråket har olika högt bevarandevärde. Luftledningsstråket är en viktig representant för den tidigare tekniktäta utemiljön och bidrar starkt till områdets sammanhållna industrikaraktär. Det är därför mycket viktigt att hela det norra luftledningsstråket återuppförs så nära ursprungligt utförande och placering som möjligt.

Kulturförvaltningen bedömer att balansen mellan skydd för byggnadernas kulturhistoriska värden i förhållande till tillåtelse till förändringar för nya verksamhetskrav i stora drag är väl avvägd i planbestämmelserna. I vissa fall medges dock stora och för byggnaderna okänsligt utformade öppningar. Ett exempel är bottenvåningen retorthuset (hus 25), där planen möjliggör flertalet stora håltagningar, samt uppvisar en illustration med öppningar utformade utan hänsyn till byggnadens arkitektur och karaktär. Kulturförvaltningen är övertygad om att det går att hitta varsammare lösningar som är förenliga med nya verksamheter. Kulturförvaltningen rekommenderar att antalet möjliga håltagningar på fasaden minskas, samt att illustrationen omarbetas eller tas bort.

Illustration av förslaget till möjliga nya öppningar på retorthusets sydfasad. Illustration hämtad från samrådshandlingarna.

Rivningar

I denna sista delplan som rör gasverksområdets bebyggelse planläggs ungefär halva området för ny bebyggelse. I tidigare planer har bevarandegraden varit större. Marketenteriet, det södra luftledningsstråket samt nästan hela spaltgasverket rivs.

Rivningen av det södra luftledningsstråket kommer att innebära en förlust för området, men bevarandet/återuppförandet av det norra innebär en viss compensation som innebär att åtgärden accepteras. Rivningen av spaltgasverket kommer att innebära en stor förlust för berättelsen om Gasverket, i synnerhet vad gäller den tredje och sista utbyggnadsfasen. Kulturförvaltningen har dock förståelse för det omöjliga i att bevara en större produktionsteknisk anläggning av detta slag utan användningsområde. Det är dock mycket positivt att delar av den östra produktionslinjen föreslås sparas som en del av det östra parkstråket. Här är det angeläget att föreslagen planbestämmelse ”*q-skydd varsam*” preciseras.

Marketenteriet planeras att rivas på grund av byggnadens dåliga skick. Marketenteriet är den enda kvarvarande byggnaden i Gasverket som uppfördes enbart för att tillgodose arbetarnas och tjänstemännens behov. Byggnaden uppfördes för att förbättra, modernisera och samla alla funktioner under samma tak; matsal, omklädning och dusch. Under ombyggnaden på 1940-talet tillkom tre muralmålningar i matsalen, även detta ett tecken på den omsorg som lades på de anställdas trivsel.

Kulturförvaltningen menar att en rivning av marketenteriet skulle innebära en så stor förlust vad gäller den bredare berättelsen om gasverkets verksamhet att den större upprustning som krävs för att få byggnaden i brukbart skick får anses vara befogad. Kulturförvaltningen avstyrker rivning av byggnaden av kulturhistoriska skäl.

I de antikvariska underlagen framförs en oro angående planerna på rivning och återuppförande av kolladan. Kulturförvaltningen delar denna oro och vill framhålla vikten av att planbestämmelserna stäms av med bygglovsavdelningen för att säkra användbarheten, samt att detaljplan och planbeskrivning i övrigt säkrar återmontering av ursprungligt fasadmaterial så långt som planverktyget tillåter.

Ny bebyggelse

Den nya bebyggelsen planeras främst längs bergväggen som sammanbyggda punkthus i 7-10 våningar, samt ett punkthus (hus E) inne i området om 15 våningar. Hushöjderna har dessutom höjts under planprocessens gång, hus E med hela 11,5 meter. Kulturförvaltningens bedömning är att denna bebyggelse på ett markant sätt kommer att dominera över de befintliga, lägre gasverksbyggnaderna. De varierande och höga höjderna, i synnerhet punkthuset, riskerar även att försvåra upplevelsen av den för områdets berättelse så betydelsefulla öst-västliga produktionslinjen. Kulturförvaltningen bedömer att förslaget inte tar hänsyn till riktlinjerna i *Program för hållbar stadsutveckling – Norra Djurgårdsstaden visar vägen mot en hållbar framtid* (2016). Där står att läsa: "Gasverkets befintliga byggnader ska vara huvudnumret, nya kompletterande byggnader ska stärka Gasverket, inte vara dominerande."

Kulturförvaltningen menar att detaljplanen i stora delar ger ett långsiktigt skydd för befintliga kulturhistoriska värden. Kulturförvaltningen delar samtidigt den bedömning som görs i Miljökonsekvensbeskrivningen när det gäller att de föreslagna förändringars sammantagna påverkan på Gasverket Östra kommer att innebära stora negativa konsekvenser för kulturmiljön. Kulturförvaltningen avstyrker därför nybyggnadernas höjd samt rivning av markententeriet med hänvisning till PBL 2 kap 6 § samt 8 kap, 13, 14 och 17.

Kulturverksamheter i området

Möjligheterna för kulturaktörer att etablera sig är en framgångsfråga för området och såväl publika verksamheter som produktionsplatser har diskuterats. Här har till exempel frågan om scen i gasklockorna, etableringen av bibliotek och kulturskola, samverkan med utbildningsförvaltningen och stadsdelsförvaltningen när det gäller utrymme för mötesplatser och samlingslokaler, inte minst för barn och unga, varit viktiga. Det har dock hittills visat sig svårt att förverkliga de ambitioner om kultur- och mötesplatser som funnits.

Kulturförvaltningen anser att det är positivt att området öppnas upp och att arbetsplatser, bostäder och handel kan ta plats. Genom planbestämmelsen Centrumändamål möjliggörs plats för publika kulturverksamheter, vilket är bra. För att utbudet i området ska kunna motsvara det lokala stadsdelscentrumets behov och samtidigt fungera som besöksmål krävs enligt kulturförvaltningens mening även investeringar i form av

anpassningar av lokaler för kulturetableringar. Det är också angeläget att skapa realistiska förutsättningar för kulturverksamheter i området. Detta handlar om både ekonomiska förutsättningar och att identifiera kulturaktörers behov av lokaler.

Kulturförvaltningen bidrar gärna till att ta fram en tydlig process så att staden får möjlighet att tillsammans med fastighetsägarna genomföra stadens ambitioner när det gäller kulturetableringar, i linje med de stadsbyggnadsprinciper som fastställdes 2012.

Samlad bedömning

Kulturförvaltningens slutsats är att om Gasverket i framtiden ska kunna motsvara de ambitioner och kvaliteter som stadens satsning på 1890-talet utgjorde, krävs en omarbetning av planen gällande såväl förutsättningar för kulturliv, som nybyggnadernas höjdskala, samt andra antikvariska frågor.

Bilagor

Stadsbyggnadskontorets handlingar i ärendet finns [här](#).